

VOPĚNKA, Petr: *Hádání v hospodě : 27 filosofických disputací*. Praha : Práh, 2013. 241 s. ISBN 978-80-7252-428-0

Prof. Petr Vopěnka je známý český matematik a porevolučný minister školstva ČR. Pôsobil na Matematicko-fyzikálnej fakulte Karlovej univerzity v Prahe a venoval sa najmä logike a teórii množín. Neskôr sa však začal zaoberať aj filozofickými a historickými súvislosťami matematiky a v roku 1983 založil na spomínanej fakulte verejný filozofický seminár, na ktorý pozýval mysliteľov a vedcov, čo v tej dobe nemohli slobodne prednášať. Okrem jeho mnohých odborných diel spomeňme len pár, ktoré sú zaujímavé z hľadiska dejín a filozofie vedy: *Úhelný kámen evropské vzdělanosti a moci. Souborné vydání Rozprav s geometrií* (Práh, 2000), *Meditace o základech vědy* (Práh, 2001), *Vyprávění o kráse novobaroční matematiky. Souborné vydání Rozprav o teorii množin* (Práh, 2004), *Podivuhodný květ českého baroka. První přednášky o teorii množin* (Karolinum, 1. vyd. 1998, 2. vyd. 2012). Jeho najnovšia útla knižka predstavuje veľmi vydarený príspevok v oblasti popularizácie vedy a jej spojenia s oblasťou filozofie a náboženstva.

Kniha je napísaná vo veľmi prístupnom rozprávačskom štýle pre čitateľa, o čom svedčí i jej podtitul: „Jak sa v hospodě U Jirásků na Královských Vinohradech hádal jeden samostatný myslitel s jedním vědcem. A jak sa do jejich hádky později vmísili i jiní lidé.“ Hlavnou obsahovou líniou 27 dialógov je vzťah života a neživého sveta. K úvahám o tejto téme priviedla autora, ako o tom sám píše v doslove, smrť jeho manželky. Hlavnými protagonistami diskusií sú predstaviteľ materialistickej vedy, nezávislý mysliteľ – filozof a kňaz, ktorí sa stretávajú v prostredí hostinca. Hostinec je jednak neutrálnym priestorom, kde sa môžu stretať reprezentanti najrôznejších sociálnych skupín, a jednak istou „školou“ vedenia dialógu v priateľskej a tolerantnej atmosfére.

Diskusia sa začína vymedzením témy a spresnením základných pojmov, ako je napríklad pojem „svet“, a tiež základných metodologických pravidiel vedenia diskusie, aby neskĺzla mimo racionálneho argumentačného rámca. Diskutujúci zvyčajne dokladajú svoj postoj citátmi z konkrétnych vedeckých, filozofických či literárnych diel, ktoré sa k danej téme relevantne vyslovujú. Takto sú predstavené napríklad Newtonove pravidlá, ktorými sa má riadiť prírodovedecké bádanie, Descartov výklad sveta, chápanie Božej všemohúcnosti v *Teologickej sume* Tomáša Akvinského, ale aj stredoveké znázornenie vesmíru vychádzajúce z Ptolemaiovho systému a jeho súvislosť s opisom miesta pobytu duší (*empyreu*) podľa Danteho *Božskej komédie*. Autor tak veľmi pútavým a nenásilným spôsobom sprevádza čitateľa dejinami myslenia, uvádzajúc niektorých kľúčových autorov a ich diela, pričom spomína aj české osobnosti, ktoré v tej či onej vedeckej oblasti priniesli významný vklad. Nejde tu však o systematický výklad dejín prírodných vied, ale skôr o konfrontáciu

istých vedeckých téz s tým, čo učí náboženstvo. Napríklad pri výklade stredovekého nákresu vesmíru a miesta, ktoré vzhľadom naň zaujímá Boh, využíva autor súčasné poznatky z geometrie, keď pomocou topologicky ekvivalentných objektov a štvorrozmerného euklidovského priestoru ilustruje, ako si možno predstaviť konečnosť a zároveň neexistenciu hraníc sveta.

Hlavnú líniu diela tvoria úvahy o fenoméne života. Zásadnou otázkou je to, či je život prirodzenou súčasťou tohto sveta, či teda z neho a v ňom vznikol, alebo skôr do neho „vnikol“. Ak je život súčasťou tohto sveta, ktorý skúmajú prírodné vedy, potom ho možno skúmať ako samostatný fyzikálny jav. Silu, ktorou sa presadzuje vo svete, nazýva „smäd“ života. Kľúčovými nástrojmi na vysvetlenie tejto sily, prejavujúcej sa v postupnosti istých zmien, sú zmena a identifikátor. Ide tu o „duchovné nástroje“, ich používanie prekračuje reálny svet. „Tieto nástroje sú svojím spôsobom navzájom duálne. Meniť totiž môžeme len to, čo sa nemení; alebo to, čo po zmene i počas nej ostáva stále sebou samým. Pritom tým, čo sa nemení, je práve vhodný identifikátor.“ (s. 175)

Na druhej strane stojí názor – ktorý, zdá sa, zastáva sám autor –, že smäd života nie je fyzikálnou silou a možno ho prirovnať skôr k neuvedomenému pudu zameranému na udržanie a rozmnoženie života. So vzrastajúcim stupňom v pyramíde živých bytostí sa vedľa tejto sily, ktorú možno nazvať pudom či akousi neuvedomenou inteligenciou, rozvíja aj skutočná inteligencia, ktorá tento pud odkazuje do únosných medzí alebo ho premyslene využíva (porov. s. 188 – 190).

S existenciou živých bytostí úzko súvisí aj otázka slobody a jej vzťahu k determinizmu pozorovanému v prírode. Fyzikálne zákony, ktoré riadia beh sveta, prirovnáva Vopěnka k „brehom rieky“ a človeka k „lodke, ktorá je nesená jej prúdom“ (s. 193). Hoci brehy rieky jednoznačne určujú jej tok, rieka má rôzne ramená a závisí len od človeka, ktorým z nich sa vyberie. Smäd života, hoci nie je fyzikálnou silou, môže zasahovať do tiel živých bytostí bez toho, že by tým porušoval fyzikálne zákony. Človek môže voči vlastnému telu uplatňovať slobodnú vôľu prostredníctvom infinitezimálnych zmien počiatočných podmienok fyzikálnych dejov (porov. s. 209).

Života sa týka aj existencia etického dobra, ktoré je reakciou slobodných bytostí na zlo. Teda toto dobro je až sekundárne, lebo nemôže bez zla existovať. Existencia zla vo svete môže byť dokonca základom argumentu pre Božie jestvovanie. Vopěnka v tejto súvislosti cituje Vladimíra Solovieva (porov. s. 202 – 204). Na objasnenie zosúladiť Božej vševedúcnosti a ľudskej slobody (porov. s. 210) si zasa osvojuje Leibnizov výklad Božieho poznania budúcich kontingentných udalostí.

Napokon sa Vopěnka pokúša zdefinovať živú bytosť a život vôbec. Podľa neho život sa neprejavuje iba v jednotlivých živých „telesách“, ale môže ísť aj o spoločenstvo živých telies, akým je napríklad celé mravenisko. Na rozlíšenie týchto dvoch foriem života navrhuje používať termín reálna a imaginárna živá bytosť (porov. s. 222). Pritom imaginárna bytosť – mravenisko – má oveľa vyššiu inteligenciu ako jednotlivý mravec a vie veľmi predvídať reálne konať. Jej inteligencia je však akási „surová“ a často bezohľadná, lebo je zameraná

len na zabezpečenie života a prospechu tejto imaginárnej bytosti. Čistý život je to, čo „vchádza do živých telies pri ich zrodení a čo z nich odchádza pri ich smrti“ (s. 229). To, čo z danej reálnej alebo imaginárnej bytosti je súčasťou čistého života, môžeme nazvať dušou, teda súhrn duší všetkých ľudí, živočíchov, rastlín aj imaginárnych bytostí tvorí celok života (porov. s. 230). Vopěnka tiež zavádza pojem „zázemie života“, ktoré tvoria fragmenty minulých životov či spomienky na minulý život. Keď človek zomiera, jeho duša sa sťahuje späť do zázemia života, kde sa pokojne rozplynie a tým zanikne. Kniha sa končí slovami kňaza, ktorý cituje začiatok žalmu *Pán je môj pastier, nič mi nechýba...*

Vo Vopěnkovej knihe sa prejavuje mnohým vedcom tak dobre známy vnútorný boj o zosúladenie ich prísne racionálno-vedeckého vnímania reality a náboženských právd – napríklad o nesmrteľnosti ľudských duší, či o všemohúcnosti Boha –, ktoré sú často ťažko prístupné ľudskému rozumu a na prvý pohľad odporujú vedeckému pohľadu na svet. Vopěnka zároveň načiera aj do viacerých chúlостivých tém z dejín, ako bol napríklad prípad Giordana Bruna – objasňujúc jeho zásluhy, ale aj omyly. Poukazuje však aj na limity vedy a neudržateľnosť niektorých krajných pozícií materializmu – ako je prísny matematický determinizmus, ktorý znemožňuje priznať ľuďom slobodnú vôľu, a teda aj akúkoľvek zodpovednosť za ich činy.

Kniha *Hádání v hospodě* nastoľuje skôr otázky, než by poskytovala hotové odpovede, no práve v tom je jej filozofická hodnota. Autor na príklade – pre Čechov takého typického – filozofovania v hostinci poskytuje veľmi dobrý príklad toho, akým spôsobom sa dajú viesť filozofické diskusie aj na tej najzákladnejšej úrovni. Zároveň je však jeho prístup k výsostne filozofickým témam veľmi svieži, obohatený zaujímavosťami z oblasti matematiky aj dejín vedy a podávaný veľmi pútavým spôsobom.

Mgr. Ing. Mária Spišiaková, PhD.
Teologická fakulta Trnavskej univerzity
Kostolná 1, P. O. Box 173
814 99 Bratislava